

MAKTAB O'QUVCHILARDADA JINOYATCHILIKNING OLDINI OLISH

Sultonova Charos Salimovna

Samarqand viloyati Narpay tumani 28- maktab psixologi

Annotatsiya. Jinoyatchilik - bu odamlarning hayotiy me'yorlariga zid bo'lgan, hujum ob'ektlariga zarar etkazadigan, odamlarga jismoniy, ma'naviy zarar yetkazadigan yoki ularga psixologik noqulaylik tug'diradigan motivatsiyalangan buzg'unchi xatti-harakatlar. Ushbu fenomenning ta'rifi turli xil yondashuvlar mavjud. Ulardan bir nechtasini quyida ko'rib chiqamiz: Normativ yondashuvga ko'ra tajovuzning ta'riflarida uning noqonuniyligiga, ijtimoiy me'yorlarga "ziddiyat"iga alohida urg'u beriladi. O.Martynova jinoyatchiliklikni "jamiyatda odamlarning hayotiy me'yorlari va qoidalariga zid bo'lgan maqsadli buzg'unchi xulq-atvor" deb ta'riflaydi.

“Jinoiy agressiya” atamasi ham me'yoriy yondashuv doirasida ta'riflanadi va “boshqa tirik mavjudotga qasddan jismoniy va ma'naviy zarar yetkazishga qaratilgan xulq-atvor, buning natijasida jinoyatchilikning harakatlari jinoyat qonunchiligi normalariga zid keladi , garchi uning o'zi har doim ham jinoiy huquqiy faoliyat ob'ektiga aylanmasa ham“.

T.Rumyantsevaning fikricha, xatti-harakatni jinoyatchilik deb atash uchun quyidagi agar ikkita majburiy shart mavjud bo'lishi kerak : a) jabrlanuvchiga zarar yetkazadigan oqibatlar yuzaga kelishi; b) xulq-atvor normalari buzilishi.

X.Kaufmaning ta'kidlashicha, “Jinoyatchilik– bu shaxslarning resurslardan o'z ulushini olishga harakat qiladigan vosita bo'lib, bu o'z navbatida tabiiy tanlanishda muvaffaqiyatni ta'minlaydi”.

E.Fromm yovuz tajovuzni “insonning boshqa tirik mavjudot ustidan mutlaq hukmronlik qilish” istagida ifodalangan hukmronlik quroli deb hisoblaydi. Ba'zida

jinoyatchiliklik inson homeostazining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Jinoyatchilik- bu maqsadga muvofiq, hissiy jihatdan rang-barang bo'lgan kuchli maqsadli hujum, bunday muomalani istamagan boshqa tirik mavjudotni haqorat qilish yoki zarar etkazishga qaratilgan xatti-harakatlar shakli. Jinoyatchilik- bu harakat yoki holatning turi, agressivlik - bu belgi, odat va hamma narsaga jinoyatchilik munosabatda bo'lish moyilligi.

Agressiv xatti-harakatlar turli xil hayotiy xavf tug'diradigan jismoniy va ruhiy holatlarga stress, umidsizlik va hokazolarni keltirib chiqaradigan javob usullaridan biridir.

O'smir yoshdagi o'quvchi shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari shunday o'ziga xos imkoniyatlarga egaki, u ba'zan shaxsning sog'lom munosabatlari va sog'lom turmush tarzini belgilasa, ba'zan esa nosog'lom xulq-atvorning kelib chiqishi uchun imkoniyat yaratadi. Ushbu xususiyatlar o'quvchilarda g'ayriqonuniy xulq-atvor kelib chiqishini oldini olishga qaratilgan psixologik-pedagogik jihatdan ta'sirchan tadbirlarni ishlab chiqish zaruriyatini ko'rsatadi. Bu esa profilaktik tadbirlarni o'quvchining individual psixologik xususiyatlarni hisobga olgan holda olib borishni toqozo qiladi.

Kuzatishlarimizdan ma'lum bo'lishicha, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olishda, eng avvalo, jinoyatchilik xulqining ijtimoiy-psixologik, individual psixologik, sotsiologik, hududiy va kriminologik xususiyatlarni hisobga olish talab e'tiladi. Shuningdek, voyaga yetmaganlar o'rtasida yuzaga kelayotgan qonunbuzarliklarning oldini olish ishlari umumiy va maxsus-individual tarzda olib borilishi bilan xarakterlanadi.

Maxsus –individual xarakterdagi tadbirlar sifati bolalar va o'smirlarning shaxs xususiyatlari, ularning psixologiyasi, dunyoqarashi, qadriyatlar oriyentatsiyasi, hayotiy pozitsiyasi, onglilik darajasi va ijtimoiylashuv xususiyatlarini hisobga olgan holda chora-tadbirlarni ishlab chiqish va qo'llash tushuniladi.

Profilaktik chora- tadbirlarni ishlab chiqishda voyaga yetmagan o'quvchilar o'rtasida xulq og'ishining kelib chiqishigacha bo'lgan davrga, bu davrda olib

boriladigan umumiy tarbiyaviy tadbirlar, ularni takomillashtirish, shuningdek, ta'sirchanlik darajasini oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Shuning uchun ham voyaga yetmaganlar o'rtasida yuzaga kelayotgan xulq og'ishining oldini olishda ushbu oraliq davri muhim ahamiyat kasb etishini unutmashimiz kerak. Qolaversa, bolalar va o'smirlar o'rtasida xulq og'ishining kelib chiqishigacha bo'lgan davrdagi profilaktik tadbirlar oson, yengil va ko'zlangan natijalari yuqoriligi bilan ham xarakterlidir.

Voyaga yetmagan o'quvchilar o'rtasida xulq og'ishining oldini olishga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlar tabiatini tushunish uchun avvalo, ularning boshlanish davrini, obyektini hamda xulq og'ishiga ega bo'lgan bolalar va o'smirlar shaxsiga ta'sir ko'rsatish xususiyatini bilib olish talab etiladi. Ushbu masalani yechish uchun tabiiy ravishda shaxsning motivatsion sohasiga aloqador bo'lgan ma'lumotlardan foydalanishga to'g'ri keladi.

Chunki shaxsning motivatsion, ya'ni yo'naltiruvchi omilini bartaraf etish orqali o'smirning ijtimoiy borliqqa nisbatan munosabatini ijobiy yo'naltirish va shu orqali xulq og'ishining oldini olishga erishish oson kechadi. Jinoyatchilik xulqi motivatsiyasi qaysidir ma'noda shaxsning umumiy yo'nalish va vaziyat o'rtasidagi o'zaro aloqasiga bog'liq bo'ladi.

Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, jinoyatchilik xulqi motivatsiyasi kriminogen vaziyatga nisbatan shaxsning ijobiy yo'nalishi va fazilatlarining beqarorligi, kriminogen vaziyatlar bilan shaxsning salbiy xislatlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorligi hamda shaxsning kriminogen yo'nalishi kabi juda ko'plab boshqa omillar asosida namoyon bo'ladi.

Voyaga yetmagan o'quvchilarda jinoyatchilik umumiy yo'nalishi tahlili jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlarni nafaqat jinoyatchilik xulqi va salbiy illatlarga ega bo'lgan bolalar va o'smirlar o'rtasida olib borish, balki ularni sog'lom xulqli bolalar hamda o'smirlar o'rtasida olib borish, zaruriyatini ko'rsatadi.

Bu xulq og'ishiga ega bo'lgan bolalar va o'smir o'quvchilar xulqini ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil qilishga, taqqoslashga imkoniyat beradi. Shuningdek, bunday yondashuv nafaqat xulq og'ishiga ega bo'lgan, balki sog'lom xulqli bolalar va o'smirlar o'rtasida xam xulq og'ishining kelib chiqish extimolligining oldini olishga yordam beradi.

Ushbu fikrdan ko'rinadiki o'smir tomonidan amalga oshirilgan jinoiy harakat uning xulqiga emas balki, situatsion vaziyatlarga ko'ra sodir etilganda o'smir o'quvchining ijobiy sifatlari va jinoyatchilikka qo'l urishga sabab bo'luvchi omillar to'g'risidagi ma'lumotlarni bermaydi va bunday vaziyatlarda o'quvchida tarbiyaviy profilaktik tadbirlar olib borilganda ham jinoiy harakatning oldini olishga yordam berib bo'lmaydi.

Shuning uchun ham sutiasion vaziyatlarga bog'liq bo'lgan jinoyatlarning oldini olishda o'smir shaxsining xususiyatlsrini uning ijobiy yoki salbiy fazilatlarga hamda ularning xarakter xususiyatlarini uning ijobiy yoki salbiy fazilatlari hamda ularning harakter hususiyatlarini hisobga olgan holda ish tutish maqsadga muvofiqligini unitmaslik kerak.

G'azab va tajovuzning namoyon bo'lishini taqiqlash yoki bostirishdan oldin, siz ularni keltirib chiqaradigan sabablarni tushunishingiz kerak.

Birinchi sabab chaqaloq o'sadigan oilada. Agar bolaning oilasi unga zo'ravonlik xatti-harakatni namoyon etsa (otasi onani ursa yoki onasi bolani xafa qilsa va hokazo), bola xafa bo'lsa va xo'rlansa, oxir-oqibat, bu xatti-harakatlar chaqaloq ongida mustahkamlanadi va uydan tashqarida zo'ravonlik ko'rinishga olib keladi.

Ikkinchi sabab - maktabgacha muassasalarda, turli doiralarda yoki bo'limlarda. Boshqa bolalar bilan turli xil o'yinlardan, agar bunday oilalarda o'zini tutish odat tusiga kirs, bolalar boshqa bolalardan o'rganadilar.

Uchinchi sabab ommaviy axborot vositalarida. Bolalar ko'pincha ota-onalari bilan televizor tomosha qilishadi va ko'pincha unchalik foydali bo'lmagan

dasturlarda zo'ravonlik, qotillik va h.k. Bundan tashqari, bolalar ushbu sahnalarni haqiqiy hayotga o'yinlar orqali olib borishadi va hatto ularning zo'ravonlikligi, yumshoq qilib aytganda, ko'tarilganligini anglamaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Deyl Karnegi. Muomala sirlari. T.«Navro'z» nashriyoti. 1999.
- 2.M.G.Davletshin . Yosh davrlari va pedogogik psixologiya. T.2004
- 3.V.Karimova. Oila psixologiyasi.T.2007
- 4.www.Expert.psychology.ru
5. Deviant xulqni shakllanishi ma'ruzalar matni